

Juozas Damijonaitis ir Lietuvos mokykla

Vitolda VERIKAITĖ (VU)

el. paštas: vita.verikaite@maf.vu.lt

Nedaug Lietuvos švietimo istorijoje aptinkame asmenybių, turėjusių tokio masto įtaką mūsų mokyklai, kaip J. Damijonaitis. Jį galime drąsiai vadinti mokytoju-kūrėju, nes jo profesionalumą patvirtina nueitas gyvenimo kelias ir nuveikti darbai. Kas nulėmė J. Damijonaičio asmenybės brendimą? Dideliame J. Damijonaičio straipsnyje „Apie kūdikių auklėjimą“, paskelbtame P. Vileišio leistose ir redaguotose „Vilniaus žiniose“ [1], išsakytos mintys skatina manyti, kad jo dvasios kertiniai akmenys buvo padėti gimtojoje pirkioje Beržiniškės kaime, netoli Višakio Rūdos, kur 1871 m. rugpjūčio 15 d. jis gimė. J. Damijonaičio tėvai buvo darbštūs ir talentingi Suvalkijos ūkininkai. Valdė jie apie 30 ha smėlėtos žemės sklypą. Marijos ir Antano Damijonaičių sodyba išsiskyrė gražiais trobesiais, tvarkingomis tvoromis, sodu ir gėlių darželiais. Tėvai savo triūsu sugebėjo išmoksinti visus keturis sūnus: Juozas, Feliksas ir Vincas baigė Veiverių mokytojų seminariją, o Antanas, besimokydamas kunigų seminarijoje, mirė džiova. Duktė Natalija liko namuose. Ji gavo labai dailų vyrą, kuris, deja, buvo prastas ūkininkas. Damijonaičiai buvo labai prisirišę prie savo tėviškės. Čia buvo tarsi jų šventovė. Joje ne kartą lankėsi Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka ir kiti Lietuvos šviesuoliai. Juozui didelę įtaką turėjo Veiverių mokytojų seminarijos dėstytojas – Lietuvos mokytojų tėvu vadinamas Tomas Ferdinandas Žilinskas (1840–1925). Gerbė savo mokytoją buvę mokiniai: jam mirus pastatė biustą prie senosios Veiverių seminarijos, o amžinojo poilsio vietą Šumskų kapinėse pažymėjo paminklu iš pilkų Lietuvos akmenų, simbolizuojančių nepalenkiamą lietuvių mokytojų valią ugdyti taurius krašto piliečius [2].

1890 m. baigęs Veiverių seminariją, J. Damijonaitis išstisus 25 metus mokytojavo Lenkijoje: Polevos, Šarleikos ir Zaviercės pradžios mokyklose. Lietuviškose gubernijose caro valdžia lietuviams neleido dirbti. Tik kunigai galėjo apaštalauti Lietuvoje. Ši aplinkybė ne vieną lietuvių patriotą pastūmėjo į kunigų luomą aukotis tautos labui. J. Damijonaitis Lenkijoje platino lietuvišką spaudą, stropiai vykdė Lietuvių mokytojų sąjungos (1905–1914) ir J. Basanavičiaus 1907 m. įsteigtos Lietuvių mokslo draugijos pavedimus nuo pat jų įsikūrimo. J. Jablonskio paragintas Marijampolės gimnazijoje išlaikė egzaminus lietuvių kalbos namu mokytojo teisėms įgyti. Lietuvių kalba ir jos mokymo reikalais domėjosi visą gyvenimą. Dirbdamas Lenkijoje parašė virš 10 straipsnių, kurie buvo paskelbti „Ūkininke“, „Vilniaus žiniose“ ir „Naujoje lietuviškoje ceitungoje“. Lietuvių mokyklai parengė ir Varšuvoje bei Vilniuje išleido pirmuosius vadovėlius [3–6].

Pirmasis pasaulinis karas J. Damijonaitį užklupo Lietuvoje. Į Lenkiją nebegrižo, nors ten liko kuklus turtas. 1915 m. nuvykęs į Voronežą įsijungė į lietuvių pabėgėlių bendruomenės veiklą: dėstė lietuvių kalbą, ruošė Lietuvai mokytojus, kaupė medžiagą naujiems

vadovėliams. 1918 m. grįžęs į Tėvynę, rado šeimininkaujančią vokiečių okupacinę valdžią. Administracija J. Damijonaitį – žymų mokytoją, gerai mokantį vokiečių kalbą, paskyrė Kauno mokyklų tvarkytoju. Vėliau, sudarius pirmąją Lietuvos vyriausybę, jis tapo mokyklų instruktoriumi, o po kurio laiko – mokyklų inspektoriumi. Tuo metu Kauno pradinė mokyklų tinklas atrodė taip: veikė 6 lietuviškos, 5 žydiškos, 8 lenkiškos, 3 vokiškos ir 1 rusiška mokykla su 44 mokytojais ir 1581 mokiniu.

Pirmoji mokymo programa pradinei mokyklai buvo parengta 1919 m. 1924 m. gegužės 23 d. Lietuvos Vyriausybė nutarė sudaryti komisiją pradžios mokyklų programai peržiūrėti.

Švietimo ministras, remdamasis šiuo Vyriausybės nutarimu, 1924 m. gegužės 25 d. įsakymu Nr. 42 pavedė Švietimo ministerijos pradžios mokyklų tarėjui J. Vokietaičiui sudaryti komisiją programai pakoreguoti ir pamokų lentelei parengti. Į komisiją buvo pakviesti pradžios mokyklų referentas J. Sluoksnaitis, pradžios mokyklų vizitatorius J. Puodžiukynas, Kauno miesto pradžios mokyklų inspektorius J. Damijonaitis, Kauno apskr. I r. pradžios mokyklų inspektorius A. Vokietaitis, ekspertais – J. Murka, J. Dragašius, I. Malinauskas ir „Švietimo darbo“ redaktorius A. Vireliūnas. Komisijos darbe dalyvavo Lietuvos mokytojų katalikų sąjungos atstovas K. Gylys ir Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos atstovas V. Ruzgas.

Komisija peržiūrėjo „Pradedamųjų mokyklų laikinąją 1919 m. programą“ ir parengė „Programą ketverių metų pradžios mokykloms“ ir pamokų lenteles [7].

J. Damijonaitis – labai aukštos kultūros žmogus ir talentingas pedagogas, vadovaudamas Kauno pradinėms mokykloms, sugebėjo suburti ne tik visų tautybių mokytojus, bet ir mokinių tėvus, savo draugus ir viršininkus, visuomenės veikėjus. Nepaisant patalpų, baldų bei vadovėlių stygiaus, jam pavyko išplėsti Kauno mokyklų tinklą. 1926 m. gruodžio 6 d. staiga miręs paliko 26 lietuviškas, 11 žydiškų, 11 lenkiškų, 3 vokiškas ir 2 rusiškas mokyklas su 132 komplektais [18].

Kaune J. Damijonaitis tobulino, rašė ir leido elementorius, krašto mokslo skaitymus, gramatikas ir aritmetikos uždavinynus. Pasak doc. K. Simaškos (1925–1978), „ABC“ [3] buvo pirmasis mokyklai skirtas elementorius, sudarytas analitiniu–sintetiniu rašymo–skaitymo metodu [21]. Elementorius suskirstytas į tris skyrius: ikiabėcėlinį, abėcėlinį ir skaitinius. Parinkdamas medžiagą, mokytojas siekė vaikui duoti visapusiškų žinių apie gimtąjį kraštą. Straipsneliai išdėstyti taip, kad nuosekliai būtų plečiamas vaiko akiratis, lavinama jo kalba ir mąstymas, formuojama tėvynės sąvoka. Pateikiama įvairių gramatinių ir loginių pratimų.

J. Damijonaitis, parinkdamas medžiagą vaiko kalbai bei mąstymui ugdyti, vadovavosi K. Ušinsko sudaryta pradinio mokymo sistema, kurią kūrybiškai pritaikė Lietuvos mokyklai.

J. Damijonaičio gramatika [5, 8] realizavo J. Jablonsko lietuvių kalbos mokymo principus.

„Vaikų darželyje“ [10] gausu straipsnelių, kurie lavina vaikų proto ir sielos galias, auklėja juos tikrais Lietuvos piliečiais.

Į „Krašto mokslo skaitymų rinkinį“ [11] J. Damijonaitis, savaip perdirbęs, sudėjo V. Kudirkos, J. Biliūno, Pr. Mašioto, M. Biržiškos, Šatrijos Raganos ir kitų lietuvių rašytojų kūrinius bei istorinius straipsnelius [17].

1906 m. Pr. Mašiotas parašė 2-jų dalių „Aritmetikos uždavinyną“. P. Bendorius ir P. Daugirda – „Aritmetikos uždavinių ir pavyzdžių rinkinį I ir II pradedamųjų mokyklų skyriams“. A. Vėgėlė iš lenkų kalbos išvertė S. Thomo knygelę „Aritmetikos uždaviniai ir pavyzdžiai“. 1909-1910 m. J. Damijonaitis išleido 2-jų dalių „Aritmetikos vadovėlių“ [4, 6].

Mokyklinės matematikos vadovėlių ir matematinių terminų genezę kelis dešimtmečius tyrinėjo doc. Petras Rumšas (1921–1987). 1973 m. jis paskelbė straipnėlį [22] apie 1905-1914 m. aritmetikos vadovėlius bei uždavinynus. Jis mano, kad metodiškai geriausiai sudarytas Pr. Mašiotos uždavinynas. P. Bendoriaus ir P. Daugirdos uždavinių rinkinys perkrautas formaliais uždaviniais. S. Thomo ir J. Damijonaičio uždavinynai – panašūs. Tačiau J. Damijonaičio vadovėlis papildytas daugiausia buitinio turinio uždaviniais, ištaisyta dalis metodinių netikslumų, kurie yra S. Thomo knygelėje. Visi autoriai vartoja vienodus terminus.

J. Damijonaičio aritmetikos uždavinynuose autorius su mokytoju vaiką veda už ran- kutės laikydamiesi pagrindinio mokymo dėsnio – nuo paprastesnio iki sudėtingesnio [4, 6, 12–15]. Sumaniai pateikti brėžiniai ir piešiniai. Daug uždavinių skiriama aplinkos ir gyvenimo pažinimui bei kraštotyrai. Pateikiama daug uždavinių išeito kurso kartojimui [20, 23].

Nuo 1906 m. iki 1940 m. su J. Damijonaičio pavarde buvo išleisti 7 elementorių, 6 krašto mokslo skaitymų, 17 lietuvių kalbos gramatikų ir 42 aritmetikos uždavinynų leidimai. Vienas kitas vadovėlis buvo išleistas JAV. Vadovėliai buvo labai populiarūs Lietuvos mokyklose – iš jų mokėsi šimtai tūkstančių jaunųjų Lietuvos piliečių. J. Damijonaičio vadovėlius ir uždavinynus, kintant programoms, teko nežymiai koreguoti. Mums nežinomi visi J. Damijonaičio vadovėlių tobulinimo talkininkai. Ant 1938 m. išleistų aritmetikos uždavinyno keturių dalių randame žymaus Marijampolės mokytojo Pijaus Natkevičiaus, žuvusio Sibiro tremtyje, pavardę [24]. 1940 m. išleista gramatika su Adomo Cicėno pavarde. J. Damijonaičio gramatikų tobulėjimą, be abejonės, lėmė J. Jablonskio idėjos.

Lietuvos matematikų muziejus yra sudaręs J. Damijonaičio bibliografijos ir biobibliografijos sąrašus ir rengia jo garbei leidinį.

J. Damijonaičio vadovėlių populiarumą, daugumos ano meto recenzentų nuomone, nulėmė jų paprastumas, lietuvių kalbos taisyklingumas bei grožis.

Lietuvos nacionalinės mokyklos kūrėjas savo vadovėliuose pateikė Lietuvos piliečio ugdymo sampratą.

Po mirties vadovėlių leidimo ėmėsi autoriaus žmona Stefanija Karčiauskaitė–Damijonaitienė (1880–1969) su dukra Birute Otilija Damijonaityte–Stroliene (1906–1997). Vadovėlių ruošimo spaudai darbuose talkininkavo jaunas dailininkas – Lietuvos keramikų mokyklos pradininkas ir ugdytojas prof. Liudvikas Strolis (Strolia) (1905–1996), 1934 m. tapęs Damijonaičių šeimos nariu. Jis J. Damijonaičio uždavinynus papuošė piešiniais bei brėžiniais. Gražiais, lietuviškos dvasios piešiniais uždavinynus teko iliustruoti generolui Vincui Vitkauskui (Maskvoje buvo studijavęs dailę). Jis buvo vedęs Stefanijos Damijonaitienės seserį Nataliją. Vadovėlius leido ir platino „Dirvos“ bendrovė (Kaunas–Marijampolė) ir „Spaudos fondas“ (Kaunas).

Damijonaičių namuose netrūko svečių. Juose nuolat lankėsi Antanas ir Juozas Vokietaičiai, Tomas Ferdinandas Žilinskas, garsusis Viliampolės lietuvininkas mokytojas Gaižauskas, Juozas Poderys ir daugelis kitų.

1991 m. apsilankę Birutės ir Liudviko Strolių bute dar stipriau pajutome damijonaitišką dvasią, patirtą iš jo vadovėlių. Tebesaugomos brangiausios tėvo ir uošvio relikvijos. Didelė jų dalis 100-ųjų gimimo metinių proga buvo perduota Kauno Pedagoginiam muziejui.

Namas Mickevičiaus gatvėje turėtų tapti memorialiniu J. Damijonaičio ir jo artimųjų, bičiulių vienaip ar kitaip prisidėjusių prie lietuviškosios pradinės mokyklos ugdymo, muziejumi.

„Aukščiausi ir bendriausi asmenybės ir žmonijos idealai: *Tiesa, Grožis, Meilė (gėris), Šventis ir Veikla. ... Mokyklos tikslas formuoti sveiką, stiprą, atsparą, energingą, darbštų žmogų*“, – rašė prof. J. Laužikas (1903–1980) [19, p. 147].

J. Damijonaičio vadovėliai kėlė tauriuosius mokyklos tikslus [25].

Nuostabūs kunigas ir rašytojas, Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Garbės daktaras Juozas Tumas–Vaižgantas, bendravęs su Juozu Damijonaičiu, nekologą baigia tokiais žodžiais: *Amžiną atilsį sąžiningai pasidarbavusiam, daug pastačiusiam, o nieko neapgriovusiam* [16].

Literatūra

- [1] J. Damijonaitis [Beržinskietis], Apie kūdikių auklėjimą, *Vilniaus žinios*, 83, 128, 280 (1905).
- [2] Gerbiamam mokytojui Tomui Žilinskui 80 metų amžiaus sukakus 1920.I.19 aukoja dėkingi mokiniai, *Lietuvos mokykla*, 3, 471–612 (1921).
- [3] J. Damijonaitis, *ABC. Rašymo ir skaitymo pradžiamokslis*, Saturn bendrovė, Savo lėšomis atspausdino Jurgis Pesys, Varšava, 1–108 (1906).
- [4] J. Damijonaitis, *Aritmetikos vadovėlis*, Pirmoji dalis, J. Pesio ir Saturn bendrovė, Varšava, 1–32 (1909).
- [5] J. Damijonaitis, *Trumpa lietuvių kalbos gramatika (pradinėms mokykloms vadovėlis)*, K. Rudskio knygynas. J. Zavadskio spaustuvė, Vilnius, 1–89 (1909).
- [6] J. Damijonaitis, *Aritmetikos vadovėlis*, Antroji dalis, J. Pesio ir Saturn bendrovė, Varšava, 1–56 (1910).
- [7] *Pradžios mokyklų įstatymai, taisyklės, instrukcijos, aplinkraščiai ir programos*, Surinko P. Lomanas ir J. Sluoksnaitis, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė, 1–200 (1930).
- [8] J. Damijonaitis, *Lietuvių kalbos gramatika*, Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai), Kaunas, 1–125 (1921).
- [9] J. Damijonaitis, *Pavyzdžiai rašybos ir sintaksės reikalui (diktantas)*, Dirvos bendrovė, Kaunas, 1–72 (1923).
- [10] J. Damijonaitis, *Vaikų darželis*, Skaitymai antriesiems mokslo metams, Švyturio bendrovė. Otto v. Mauderodės spaustuvė, Kaunas–Tilžė, 1–206 (1922).
- [11] J. Damijonaitis, *Krašto mokslo skaitymų rinkinys*, Ketvirtajam pradžios mokyklos skyriui, Skaitymo knygos, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė, 1–206 (1926).
- [12] J. Damijonaitis, *Aritmetikos uždavinynas (mokslo pradžiai). Veiksmai su skaičiais ligi 1000*, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė, 1–112, (1922).
- [13] J. Damijonaitis, *Aritmetikos uždavinynas (mokslo pradžiai). Veiksmai su skaičiais visokio didumo*, Antroji dalis, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė, 1–48 (1923)
- [14] J. Damijonaitis, *Aritmetikos uždavinynas (mokslo pradžiai). Matiniai skaičiai ir trupmenos*, Trečioji dalis, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė, 1–106 (1923).
- [15] J. Damijonaitis, *Aritmetikos uždavinynas. IV-jam pradžios mokyklos skyriui*, Pertvarkytas pagal naują Švietimo ministerijos programą, Ketvirtoji dalis, Dirvos bendrovė., Kaunas–Marijampolė, 1–117 (1936).
- [16] Vaižgantas, A.A. Juozas Damijonaitis, *Lietuvis*, 49(10) (1926).

- [17] B. Kantvydis, Rec. kn.: J. Damijonaitis. Krašto mokslo skaitymų rinkinys, Ketvirtajam pradžios mokyklos skyriui skaitymo knygos, Dirvos bendrovė, Kaunas–Marijampolė., 184p. (1926). *Lietuva*, 237 (1926).
- [18] J. Vokietaitis, A. A. Juozui Damijonaičiui atminti, *Švietimo darbas*, 1, 3–9 (1927).
- [19] J. Laužikas, *Švietimo reforma: Gairės mūsų mokyklos reformai*, Mokytojų knygynas Šviesa, Kaunas, 147p. (1934).
- [20] K. Bartninkaitienė, Rec. kn.: J. Damijonaitis. Aritmetikos uždavinynai, *Tautos mokykla*, 23 (1938).
- [21] K. Simaška, Žymus vadovėlių autorius, *Tarybinis mokytojas*, 65 (1971).
- [22] P. Rumšas, Учебники и задачи по арифметике на литовском языке в 1905–14 г.г., их методические свойства и терминология, *Liet. matem. rink.*, 13, 250–253 (1973).
- [23] V. Verikaitė, Juozas Damijonaitis – tautinės mokyklos kūrėjas, in: *Lietuvos matematikų draugijos XXX konferencija, Vilnius, 1989 m. birželio 22–23d., Pranešimų tezės*, Vilnius (1989), pp. 137–138.
- [24] H. Jasiūnas, V. Verikaitė, Lietuva J. Damijonačio ir P. Natkevičiaus uždavinynuose, in: *Lietuvos matematikų draugijos XXXI konferencija. Kaunas. 1990 m. birželio 28–29 d. Pranešimų tezės*, Vilnius (1990), pp. 77–78.
- [25] A. Ažubalis, *Matematikos mokymo lietuviškoje mokykloje raida (XIX a. pr.–1940 m.)*, Technika, Vilnius, 1–200 (1995).

Juozas Damijonaitis und die litauische Schule

V. Verikaitė

Wir machen mit Leben und Tätigkeit des Lehrers bekannt, der die Grundlagen des Bildungswesens der litauischen Grundschule entwickelt hat.